

La passió catalana, segons Pasolini

Charles Cardó va ser una de les plomes més destacades de l'Església catalana i del periodisme cristià dels anys anteriors a la Guerra Civil. Promotor del periòdic *La Paraula Cristiana*, havia nascut a Valls el 1884 i a 19 anys, després d'haver passat pel seminari de Tarragona, on havia de tornar com a professor quan hi era encara diaca Higini Anglès, futur director de l'Institut Pontifici de Música Sacra, se n'anà a Roma a acabar-hi els tres darrers anys de carrera eclesiàstica. Ordenat sacerdot el juliol del 1908, tornarà a la capital italiana fins al 1910. Allí teixí una amistat sòlida amb el gandesà Joan B. Manyà, futur canonge a Tortosa, catalanista irreductible, a qui durant la guerra la gent anomenava *el bisbe de les esquerres* i també hi coincidí, tan sols físicament a les mateixes aules, amb el futur confessor del general Franco, el galleg Benjamín Arriba y Castro. El poeta Josep Carner explica que va conèixer Cardó al seminari tarragoní i confessa que “parlàrem ben aviat d'Itàlia –ell hi havia seguit estudis, jo encara no hi havia estat–, i també, per una estona, de poetes italians”. Durant els anys republicans, Cardó, home de l'entorn d'UDC, defensà un cristianisme social, defensà l'Estatut de Catalunya i el dret a l'autodeterminació, i sostenia que “la independència no es demana, es proclama i es defensa”.

L'agost de 1936 hagué d'abandonar el país per la seva condició d'eclesiàstic, gràcies al salconduit facilitat pel seu antic company de seminari, el conseller Ventura Gassol, i emprengué el camí de l'exili, primer a Torí i més tard a Friburg, a Suïssa. Els anys 40, a l'èxode republicà de Mèxic, el socialista espanyol Indalecio Prieto començà la traducció a la seva llengua de l'obra del canonge *La nit transparent*, avui encara inèdita. Cardó, que hagué d'exiliar-se per clergue, no pogué tornar, per catalanista, fins el 1954. A Suïssa és on va conèixer el prestigiós crític literari i filòleg italià Gianfranco Contini, professor a la Universitat de Friburg. Precisament fou

Durant segles, en alguns sectors de la cultura catalana, ha existit una notable fascinació per Itàlia, el món italià i la seva cultura, fascinació que, en molts casos, ha esdevingut una veritable passió italiana. Però, a l'inrevés, el cas més destacat és, sens dubte, el de la passió que Pasolini va tenir per la llengua i la cultura catalanes, gràcies a un personatge com Charles Cardó. Els atzars de la vida van posar en contacte aquest canonge catalanista, exiliat a Suïssa, amb un poeta i director de cinema a qui la seva crítica social i la condició pública d'homosexual van convertir en un personatge incòmode.

Contini qui havia signat la primera crítica literària d'uns textos en friülà fets per un jove estudiant de la universitat de Bolonya de nom Pier Paolo Pasolini, el qual sembla que ja escrivia en la llengua de la mare, el friülà, quan tenia només set anys. És a través de Contini, el 1946, que el canonge i el futur director de cinema entren en contacte i estableixen una bona relació, si bé tot fa pensar que mai no van arribar a conèixer-se personalment, sinó sempre per correspondència i mitjançant Contini.

“Una patria provinciale, ma per me assoluta, eroica”. Pier Paolo Pasolini va néixer en una caserna militar a Bolonya, ja que el seu pare hi era oficial de l'exèrcit. Carlo Alberto Pasolini, el pare, es va fer famós per salvar la vida de Mussolini evitant-li un atemptat anarquista, el 1926. La mare, Susanna Colussi, mestra, escriptora i actriu, era natural de Cjasarse (Casarsa della Delizia), al Friül. El jove Pasolini, que hi passava sempre els estius, s'hi establirà el 1943 i hi trobarà, en aquest poble, el recer i la calma on connectar amb la genuïtat i familiaritzar-se amb unes arrels. Aquí tothom parlava friülà, idioma romànic del grup retoromànic i Pasolini es capbussà a pler en aquella petita mar lingüística retrobada que llavors, amb capital a Udine, tenia uns 500 mil habitants.

En els poemes en italià d'aquell jove universitari de 19 anys, a Bolonya, van anar apareixent-hi, amb naturalitat, fragments en friülà. A les acaballes de 1941 i començaments de 1942, Pasolini escriu els versos que apareixeran aquell juliol amb el títol de *Poesiis a Cjasarsa* i que rebrà la bona acollida de la crítica de Contini. Resten, a la memòria, el record del mestre que escridassava els alumnes dient: “Animali, parlate italiano e non friulano!”... El 1945 ja és un dels impulsors de la Societá Peética Antizorutiana, impulsora de la literatura moderna en friülà i, el 18 de febrer d'aquest any, amb més joves com ara Riccardo Castellani, Cesare Bortotto,

Pasolini amb la seva mare, Susanna Colussi, mestra, escriptora i actriu.

Ovidio Colussi, Rico de Rocco i el seu cosí germà Nico Naldini, futur cineasta i escriptor també en friülà i en italià, funda l'Academiuta di lenga furlana amb l'objectiu de dignificar l'ús literari del friülà de Cjasarse, enfront de l'hegemonia de l'udinès a la literatura. L'any següent, s'adhereix a l'associació autonomista Patrie tal Friul, amb seu central a Udine, entitat creada el 29 de juliol de 1945 per Tiziano Tessitori, polític democristià i antifeixista friülà i futur ministre, considerat el pare de la segregació del Friül de Venècia, amb la creació de la regió de Friül-Venècia Júlia. El 29 de març de 1947, el jove friülà Piere Pauli Pasolini ja guanya el premi Angelo, per a poesia en friülà, a Venècia, amb un jurat presidit pel crític d'art Giuseppe Marchiori.

El 1949, figura entre els fundadors del grup literari Risultive, amb els escriptors Josef Marchet i Novella Cantarutti, entitat que reivindica la dignitat de la poesia en friülà i la llibertat de creació individual. El nom del grup ve del manifest publicat pels seus pro-

motors, l'any següent, els quals editen bona part de la seva obra a les pàgines del periòdic *La patrie dal Friül*. Pasolini publicarà fins a quatre llibres de poemes en la llengua del Friül: *Poesiis a Cjasarsa* (1942), *Dov'è la mia patria* (1949), *Tal cour di un frut* (1953), i *La miôr zoventût* (1954). Aquest darrer aplega la seva obra poètica completa en friülà i havia de titular-se *Cjants di un muàrt*, però en aquell moment no hi ha editors interessats a publicar-li l'obra. També traduirà a la llengua retrobada poemes d'autors italians, francesos, grecs i llatins. La importància donada a la traducció a la llengua pròpia, com a factor de normalitat literària i cultural, serà un altre dels elements de proximitat entre Cardó i Pasolini.

Mentrestant, en plena efervescència patriòtica friülana, el 1947 entra a militar també al Partit Comunista, on barreja el marxisme amb certes influències cristianes. Participa en actes públics i el seu activisme el duu a penjar els seus propis manifestos polítics juvenils, escrits en friülà, de pròpia mà, a les parets

de la llotja de San Giovanni, al centre de Cjasarse. Però la militància de partit durarà ben poc, no així el seu compromís amb la cultura, la llibertat i la justícia, que l'acompanyaran tota la vida. La defensa del Friül i del friülà, actitud en la qual el referent català tingué força a veure, és per a Pasolini un gest de revolta davant la uniformització lingüística i cultural promoguda pel règim feixista de Mussolini, anorreador de les diferències i enemic de la diversitat, també en el terreny lingüístic. Llibres escrits íntegrament en friülà esdevenien, així, un cert desafiament a la dictadura i provocaven, també, escàndol i incomoditat en certs sectors socials.

El 1946, sempre a través del professor Contini, el jove poeta entra en contacte amb Carles Cardó, i s'interessa per la seva col·laboració i la d'altres compatriotes a la revista *Il Stroligut*, la qual somiava convertir en una mena de portaveu del mosaic de llengües minoritàries de la Romània. Cardó va apressar-se a fer la feina sol·licitada i, en poques setmanes, ja havia enllestit

una selecció de poemes d'autors catalans, acompanyats de la corresponent traducció a l'italià. Per al futur cineasta, l'antologia preparada pel canonge exiliat va merèixer el qualificatiu d'"una cosa stupenda". La selecció i la versió italiana originària són de Cardó, però com reconeixia Pasolini, el 1953, en una carta a l'escriptor sicilià Leonardo Sciascia, la versió definitiva que va ser publicada és a ell a qui correspon. En el mateix escrit, el poeta afirma que ha perdut el contacte amb Cardó, que no en sap l'adreça actual i que no coneix el poeta J.V. Foix.

És així com va néixer l'antologia de poesia catalana, en italià, titulada *Fiore di poeti catalani*, el juny de 1947. Es tracta d'un total de nou poemes, corresponents a autors dels Països Catalans de totes les èpoques: "Balada" de Joan Roís de Corella (1425-1500), "Espines" de Jacint Verdaguer (1845-1902), "Cala gentil" de Miquel Costa i Llobera (1854-1926), "Colloqui" de Joan Alcover (1854-1922), "Haidé" de Joan Maragall (1860-1911), "Les set fulles vermelles" de Josep Carner (1884-1970), "Estança" de Carles Riba (1893-1959), "Pasqua en revolució" de Manuel Bertran i Oriola (1902-1976), i finalment, "Salm dels pecadors", del mateix Carles Cardó (1884-1958). Dels nou poemes triats, quatre eren sacerdots (Roís de Corella, Verdaguer, Costa i Llobera i Cardó), i, si més no, tres estaven molt influïts per la cultura cristiana (Maragall, Joan Alcover i Bertran i Oriola), particularment aquest darrer, que conreava una lírica eminentment religiosa. Pasolini mostrà especial predilecció per l'obra de Bertran i Oriola i en una poesia de 1948 usà els seus versos com a cita abans d'una poesia en friülà titulada "Fiesta".

L'antologia apareix al darrer número de la revista de l'Acadèmia, *Il Stroligut*, que en aquesta avinentesa canvia al títol a *Quaderno Romanzo*. El jove poeta queda fascinat per la potència i esplendor de la llengua catalana, la qual pren d'exemple per a la parla friülesa i hi escriu també l'article *Il Friul autonomo*. Hi elogia els catalans per la fidelitat a l'ús de la seva llengua, que no limita només al Principat, sinó al conjunt de les terres de llengua catalana; hi expressa la voluntat del poble

català "di liberarsi finalmente dell'assurdo assolutismo di Franco" i el seu propi anhel que arribi "il giorno in cui il sole della liberta splenderà di nuovo su questa lingua". Hi destaca que la primera traducció coneguda de la *Divina Comèdia* de Dante fos al català, gràcies a l'escriptor i militar vigatà Andreu Febrer, que l'acabà a Barcelona el 1429. A més de l'antologia poètica i el text on defensa ardidament l'autonomia política del Friül, la revista inclou també l'article "La letteratura catalana". *El Quaderno Romanzo* és dedicat a la llengua i la cultura catalanes i Pasolini no s'està de blasmar "la dictadura feixista de Franco (que) ha condemnat la llengua catalana a l'ostracisme més dur", foragitant-la de l'escola i els tribunals, la ràdio, la impremta, el llibre i l'església, alhora que reconeix que "els escriptors catalans continuen treballant a les catacumbes".

A partir de la dècada dels 50, Pasolini deixa el Friül i, amb la mare, s'instal·la a Roma. La connexió catalana es perd, però continua el seu interès per la vivor, la frescor i la genuïnitat de les llengües i les seves variants dialectals, l'expressió més autèntica de cada idioma. A la capital italiana farà la coneixença de Sergio Citti, un jove pintor de parets, un "diccionari vivent" segons el poeta, que li obre les portes de l'argot de la ciutat

Dalt a l'esquerra, Pasolini amb l'actor català Enrique Irazoqui, durant el rodatge del *Vangelo*

secondo Matteo. A la dreta, fotograma de *Mamma Roma*, amb Anna Magnani. Baix, una imatge del multitudinari soterrar de Pasolini.

i fa que es familiaritzi amb el dialecte romà. El *romanesco* apareixerà als films *Ragazzi di vita*, *Una vita violenta* i *Accattone*, el napolità a *Il Decamerone* i el calabrès i el *pugliese* a *Vangelo secondo Matteo*. En aquesta darrera pel·lícula, el paper de Crist l'interpreta el català Enric Irazoqui, jove dirigent del moviment antifranquista d'estudiants, i la mare del cineasta hi fa de Maria anciana. En la mateixa línia d'interès per l'idioma viu, el 1955 publicarà *La poesia popolare italiana* que, el 1992, apareixerà amb el títol *Canzoniere italiano. Antologia della poesia popolare*.

Pasolini va morir, tràgicament, el 1975, i arrossegà tota la vida l'estigma de la seva homosexualitat. "Ah, essere diverso –in un mondo che pure è in colpa– significa non essere innocente", havia escrit. Més escriptors italians s'han interessat, lògicament, per la nostra cultura, però, segurament, cap no ho ha fet amb aquella passió pasoliniana dels seus anys de joventut. El 1926, l'escriptor bolonyès Cesare Giardini, traductor del francès, anglès, espanyol, armeni i danès, havia publicat la primera antologia de poesia catalana, reeditada després, ampliada, el 1950. També el premi Nobel de literatura Eugenio Montale traduï, el 1947, el "Cant espiritual" de Joan Maragall i reconeixia que "no és difícil traslladar a hendecasil·labs italians els hendecasil·labs catalans". I Livio B. Wilcock publicà el 1962 l'antologia *Poeti catalani*, de Jacint Verdaguer a Joan Vinyoli, amb 400 pàgines amb poemes de 31 poetes catalans. La catalanística italiana posterior a Pasolini ja és, però, una altra història. Tanmateix, segur que al poeta i cineasta amic de la nostra cultura li hauria agradat de saber que el friülà, la llengua dels seus estius d'infant, la seva passió juvenil, va accedir a la definitiva normalització ortogràfica a partir de la proposta acordada el 1987 i reconeguda oficialment per la presidència de la regió autònoma el 1996, l'autor de la qual és un català, el lingüista barceloní Xavier Lamuela.

Josep-Lluís Carod-Rovira
 Director de la Càtedra sobre
 Diversitat Social de la Universitat
 Pompeu Fabra de Barcelona
 i autor de *La passió italiana,*
Tres i Quatre, València, 2012.